

О. В. Набока

**ДЖЕРЕЛА З ІСТОРІЇ ПОЛІТИКИ США В СХІДНІЙ АЗІЇ
В 30-70-Х РР. ХІХ СТ.**

У статті аналізується опубліковані джерела, які розкривають сутність політики США в Східній Азії в 30-70-х рр. ХІХ ст. Автор виділив чотири групи опублікованих документальних матеріалів: 1) публікації офіційних документів Білого Дому; 2) мемуари та щоденники політичних лідерів і дипломатів; 3) матеріали преси США, Великобританії, Японії і Китаю; а також 4) наукові праці учасників подій, які досліджуються, а також їх сучасників. Документальні матеріали, використані в дослідженні, дають можливість зрозуміти позицію офіційного Вашингтону щодо тих чи інших подій, які мали відношення до політики США в Східній Азії, показати перебіг військових компаній, переговорів, наукових експедицій та дипломатичних місій, які здійснювалися американцями в країнах Сходу та на острівних територіях Тихого океану.

Ключові слова: США, опубліковані джерела, преса, мемуари, рапорт, Китай, Японія.

Важливість політичних процесів, які відбуваються в Східній Азії на сучасному етапі у процесі розвитку глобальних міжнародних відносин, обумовлює актуальність дослідження історії політики великих держав в даному регіоні. Останнім часом для дослідника відкрилися нові джерела, які дозволяють більш докладно висвітлити різні аспекти обраної проблематики, зокрема і східноазійську політику США в 30-70-х рр. ХІХ ст.

Наявні в нашому розпорядженні джерела можна умовно розділити на чотири групи.

До першої та найважливішої з них відносяться опубліковані офіційні документи, які пов'язані з реалізацією політики США відносно таких країн як Китай, Японія та Корея.

Значну роль при розкритті головних напрямів східноазійського курсу Сполучених Штатів в досліджуваній період зіграло багатотомне видання «Документи зовнішньої політики Сполучених Шта-

тів» [1], видання якого здійснювалося за ініціативою Державного департаменту США, починаючи з кінця ХVІІІ ст. В чисельних томах видання містяться копії інструкцій американським представникам Вашингтону в Китаї та Японії Державних секретарів, послання американських президентів, в яких озвучувалися головні пріоритети політики в Східній Азії, листи та депеші послів, звіти про укладання міжнародних угод, конвенцій та меморандумів з урядами країн Сходу та проведення військових акцій, листування американських представників з японськими, корейськими та китайськими чиновниками та зі своїми колегами з інших країн, детальні описи експедицій в тихоокеанський регіон та рекомендації щодо його економічного освоєння, а також статистичні матеріали, у яких показується розвиток східної торгівлі в досліджуваній період.

Перебіг та результати військової експедиції тихоокеанської ескадри США в Японію під керівництвом комодора Перрі у 1852-1854 рр. дозволяє докладно дослідити трьохтомне видання «Розповідь про експедицію американської ескадри в китайські моря та Японію, у 1852, 1853, 1854 рр. під командування комодора М. Перрі» [7], яке було опубліковано на замовлення Білого Дому у 1856 р. В дане зібрання увійшли проекти Перрі щодо економічного та військово-політичного освоєння тихоокеанського регіону, його детально розроблені плани приєднання островів Лю Чу, Бонін, Тайваню, судові журнали та нотатки капітанів кораблів ескадри, протоколи переговорів з японськими, лючущькими та китайськими урядовцями, листування комодора з Державним секретарем та представниками

бакуфу, звіти про проведення дослідницьких експедицій на тихоокеанські острови, які здійснювали його підлеглі, детальний опис їх економічного потенціалу та багато іншого. Слід відзначити, що довгий час дане видання було єдиним в США джерелом інформації про країни Східної Азії, їх культуру, традиції, економічний та політичний розвиток та релігію.

Діяльність китайської місії в США та в європейських країнах, що була здійснена у 1868 р. під керівництвом А. Бурлінгейма, який був запрошений китайським урядом для того, щоб забезпечити перегляд нерівноправних договорів із західними державами, дозволяють розкрити документальні матеріали, зібрані у збірці «Місія Бурлінгейма, її політичні цілі та офіційні документи» [12], яка була опублікована у 1872 р. Це, зокрема, листування китайського представника з Державним секретарем У. С'юардом, протоколи зустрічей Бурлінгейма з американськими урядовцями, конгресменами та суспільними діячами.

Дані матеріали дозволяють зрозуміти специфіку політики США в Цинській імперії, яка хоча і діяла в даний період, у співробітництві із Великою Британією, проте мала власний підхід до вирішення китайських справ.

Тексти офіційних угод, укладених Сполученими Штатами із східноазійськими країнами в досліджуваний період містяться у виданні «Договори між Сполученими Штатами Америки та Китаєм, Японією, Лю Чу та Сіамом» [18], яке було опубліковане у 1862 р. Дані документальні матеріали дозволяють простежити еволюцію відносин між державами-підписантами в досліджуваний період, зокрема показати процес поступового нав'язування нових нерівноправних умов країнам Сходу, які робив Вашингтон у 40-60-х рр. XIX ст.

Другу групу джерел складають мемуари, шляхові нотатки, звіти про участь у експедиціях в Східну Азію, які в різні

роки були написані політичними діячами, військовими, мандрівниками, діячами культури, дипломатами, які мали безпосереднє відношення до реалізації політики США в даному регіоні.

Важливу роль при розкритті американської політики в Китаї напередодні та в період першої «опіумної» війни (1838-1842 рр.) зіграла книга «Серединне царство» [19] американського дипломата, перекладача та першого секретаря посольства США в Пекіні С. В. Уіл'ямса. Особливу цінність для дослідження представляє другий том видання, у якому автор описав перебіг дипломатичної місії Цинської імперії під керівництвом К. Кушинга, яка завершилася підписанням першого офіційного договору між країнами у с. Ванся. Слід згадати, що Уіл'ямс, який довгий час до того проживав у Катоні та Амої, був запрошений перекладачем до К. Кушинга і приймав активну участь в переговорах з китайськими сановниками.

В книзі докладно описаний процес переговорів, показані головні протиріччя між сторонами, показано намагання англійців втрутитися у відносини між США та Китаєм.

Перебіг американської експедиції до Японії у 1853 р. під керівництвом Перрі розкривається у книзі відомого американського поета та мандрівника Б. Тейлора «Візит в Індію, Сіам і Японію у 1853 р.» [11], який приєднався до походу під час своєї мандрівки Індією. Тейлор був одним із багатьох науковців, художників та письменників, які були задіяні Перрі до детального вивчення країн, куди завітали його «чорні» кораблі. Зокрема він брав участь у дослідженні островів Лю Чу, очолював одну з експедицій на острів Піль, який входив до архіпелагу Бонін. Крім того, він приймав участь у церемонії передачі листа президента США японському імператорові та наступних переговорах між комодором та японськими сановниками щодо можливості укладання договору в 1853 р. Всі ці події, а також багато інших детально описані в

його книзі і дані свідчення доповнюють офіційні дані, щодо даної експедиції, значення якої для подальшої історії країн Східної Азії важко переоцінити.

Особливості підписання американсько-японського договору про дружбу та торгівлю у 1858 р., описані у книзі «Таусенд Харріс – перший американський консул в Японії» [2], яка була видана у 1895 р. за редакцією науковця В. Гріфіса. Основу видання складає щоденник Т. Харріса, який він вів з 1856 по 1860 рр. – тобто в період свого перебування в Японії. У ньому він докладно описував своє прибуття до Сімоди – одного з відкритих японських портів, перші переговори з місцевим префектом, який хотів добитися видворення консула з країни, свій візит до столиці бакуфу – міста Едо, аудієнції у японських сановників і, нарешті, процес підписання договору між США та сьогунським урядом.

Велику роль при висвітленні американської політики щодо острова Тайвань (друга назва – Формоза) в 60-х рр. XIX ст. зіграла книга «Що нам робити з Китаєм» [5] консула США в Амої Ч. Лежандра. У 1867-1869 рр. він приймав активну участь у процесі вирішення дипломатичного скандалу, який виник внаслідок вбивства тайванськими аборигенами екіпажу судна «Ровер», яке потрапило в корабельну аварію біля берегів острова.

Інцидент пов'язаний із загибеллю екіпажу «Ровера» також детально описаний у книзі англійського комерсанта В. Пікерінга «Піонери Формози» [9], який був найнятий Лежандром у якості перекладника під час свого візиту до вождя тайванських аборигенів Ток-е-тока у 1867 р.

У цілому, Пікерінг, як і Лежандр, був прибічником анексії Формози, оскільки вважав, що головною причиною загибелі екіпажу «Ровера» є неспроможність китайської влади навести лад на острові та забезпечити порятунок іноземців, які потрапляли у корабельні аварії біля його берегів. Саме тому, він виступав за те,

щоб Тайвань перейшов під контроль «цивілізованої» держави.

Японську експедицію на Тайвань у 1874 р. детально описав у своїй статті «Формоза: японська експедиція проти острівних піратів» [3], американський журналіст Е. Хауз. Він детально описав причини і перебіг військової операції та її головні результати. За його трактуванням, вона розпочалася внаслідок того, що Китай, якому належав острів, знову проявив свою неспроможність забезпечити безпеку громадянам провідних держав у разі потрапляння їх у корабельну аварію біля тайванських берегів. Новою жертвою китайською недбалості стали рибалки з острова Лю чу, вбиті місцевими аборигенами. У зв'язку з цим, Хаус закликав американське суспільство підтримати Японію, яка взяла на себе цю місію.

Певну цінність представляють також мемуари «Захоплення леді китайськими піратами» [4] підданої Франції Ф. Лафает, написані в 1856 р. У 1854 р. авторка здійснювала подорож у Китай на торговому кораблі «Кольдерра», який належав американському купцю та авантюристу М. Руні, який у 50-ті рр. XIX ст. намагався розвивати комерційну діяльність на Формозі. У книзі описується напад на судно китайських піратів, в ході якого Лафает та Руні були захоплені в полон. Пізніше, вже в період другої «опіумної» війни даний інцидент використовувався американськими дипломатами для обґрунтування претензій на Тайвань.

До *третьої групи* джерел відносяться матеріали тогочасної преси. Зокрема, в дослідженні були використані статті, які друкувалися, як у виданнях, які виходили друком у відкритих для західної торгівлі портах Китаю, так і на території Сполучених Штатів. Це, зокрема, такі газети і журнали як: «The Missionary Magazine» [13], «The Sun» [15], «Memphis daily appeal» [6], «The timaru herald» [16].

У даних виданнях публікувалися статті, що висвітлювали перебіг тих чи інших подій, пов'язаних із реалізацією аме-

риканської політики відносно країн Східної Азії. Сторінки видань містять аналітичні матеріали у яких демонструвалися перспективи втілення зовнішньополітичних проєктів США та розкривався потенціал торгівлі із Китаєм та Японією.

До четвертої, особливої групи джерел відносяться наукові роботи, авторами яких були сучасники подій, які досліджуються. Цінність даних праць пояснюється тим, що вони написані в контексті тих поглядів щодо політики США та інших західних країн, які тоді були широко поширеними.

Зокрема, на початку 60-х рр. XIX ст. тайпіни сприймалися як варвари та дикуни, які кинули виклик цінностям цивілізованого світу. Такі погляди простежуються в книзі англійського науковця А. Вілсона «Завжди перемагаюча армія». Історія китайської компанії Гордона і розгром повстання тайпівнів» [19], яка була опублікована у 1868 р. У цьому виданні, серед всього іншого, розглядається діяльність відомого американського авантюриста Уорда, який створив «Завжди перемагаючу армію» – нелегальне військове угруповання, яке боролось проти повсталих, в той же час, також грабуючи місцеве населення.

Разом з тим, в США скоро почали формуватися і інші погляди на китайську політику. У 60-х рр. XIX ст. ціла плеяда науковців доводила історичну близькість двох країн та необхідність, у зв'язку з цим подальшого поглиблення дружби між ними. Вперше такі ідеї були викладені у праці «Найстаріша та наймолодша імперії: Китай та Сполучені Штати» [10] американського історика В. Спіра, яка була опублікована у 1870 р. У ній він відстоював думку про історичну близькість обох держав, які пройшли через боротьбу проти посягань з боку колоніальних держав.

Таким чином, представлена джерельна база дозволяє досягти поставлених у роботі цілей та завдань. Зокрема, документальні матеріали, використані в

дослідженні, надають можливість зрозуміти позицію офіційного Вашингтону щодо тих чи інших подій, які мали відношення до політики США в Східній Азії, показати перебіг військових компаній, переговорів, наукових експедицій та дипломатичних місій, які здійснювалися американцями в країнах Сходу та на островних територіях Тихого океану.

Література

- 1. Executive** documents the senate of the United States. 1844-1874. – W. : Loyd Hamilton.
- 2. Griffis W.** Townsend Harris first American envoy in Japan / W. Griffis. – N. Y. : Mifflin & Co, 1895. – 385 p.
- 3. House E. H.** The Japanese expedition to Formosa. / E. H. House – W. : Belford, Clark and Co. – 1888. – 285 p.
- 4. Loviot F.** A lady captivity among Chinese pirates in Chinese seas / F. Loviot. – L. : Geo routledge & Co., 1856. – 162 p.
- 5. Le Gendre C. W.** Haw to deal with China. / Le Gendre C. W. – Amoy : Rozario, Marcaland. – 1871. – 141 p.
- 6. Memphis** daily appeal. – 1857.
- 7. Narrative** of the expedition of an American squadron to the China Seas and Japan : performed in the years 1852, 1853, and 1854, under the command of Commodore M.C. Perry, United States Navy, by order of the government of the United States (1856). In III Volumes. – W. : 1856, Beverley Tucker.
- 8. Pickering W. A.** Pioneering in Formosa / Pickering W. A. – L. : Hurst and blackett. – 1898. – 283 p.
- 9. Speer W.** The oldest and the newest Empire: China and the United States / W. Speer. – Harford : Scranto & Co, 1870. – 765 p.
- 10. Taylor B.** A visit to India, China and Japan, in the year 1853 / B. Taylor. – N. Y. : G. Putnam, 1855. – 570 p.
- 11. The** Burlingame mission: a political disclosure, disclosure supported by official documents. – Shanghai. – L. – N. Y. – 1872. – 925 p.
- 12. The** Chinese repository. 1834 – 1845.
- 13. The** Missionary Magazine. – 1856.
- 14. The** New-York Quarterly. – 1860.
- 15. The** Sun. – 1867.
- 16. The** timaru herald. – 1867.
- 17. Treaties** between the United States of America and China, Japan, Lewchew and Siam. – Hong Kong. – 1862. – 205 p.
- 18. Williams W.** The Middle kingdom / W. Williams. – N. Y. : John Wiley, 1871. – 639 p.
- 19. Wilson A.** «The Ever-Victorious Army». A history the Chinese campaign / A. Wilson. – William Blackwood and sons, 1868. – 489 p.

Набока А. В. Источники по истории политики США в Восточной Азии в 30-70-х гг. XIX в.

В статье анализируются опубликованные источники, раскрывающие сущность политики США в Восточной Азии в 30-70-х гг. XIX в. Автор выделил четыре группы опубликованных документальных материалов: 1) публикации официальных документов Белого Дома; 2) мемуары и дневники политических лидеров и дипломатов; 3) материалы прессы США, Великобритании, Японии и Китая; а также 4) научные работы участников событий, которые исследуются, а также их современников. Документальные материалы, использованные в исследовании, дают возможность понять позицию официального Вашингтона в отношении тех или иных событий, которые имеют отношение к политике США в Восточной Азии, показать ход военных компаний, переговоров, научных экспедиций и дипломатических миссий, которые осуществлялись американцами в странах Востока и на островных территориях Тихого океана.

Ключевые слова: США, опубликованные источники, пресса, мемуары, рапорт, Китай, Япония.

Naboka A. V. The historical sources of the American policy in Eastern Asia in the 30-70s of XIX century

The published sources are being analyzed in the article, which review special aspects of the USA policy in Eastern Asia in the 30-70s of XIX century. The

author marked four groups of published documentary materials. The first group includes publications of the official documents of American government in the period under review. There are letters among of establishments, diplomats, American leading merchants who did trade in China and Japan. The cables and the reports of envoys of the USA to Far Eastern countries are included to this category in the period under review.

The second group of the sources includes the memoirs and diaries of political leaders and diplomats, who were involved to the development of Eastern Asian direction of American foreign policy – B. Tyler, M. Perry, T. Harris and others.

The third group of the sources includes the published materials in the periodicals United States, Great Britain, China and Japan. The documents of this category are allowed to analyze public sentiment in the USA according the policy in Eastern Asia.

Finally, the fourth group includes the scientific works of the participants who studies events and their contemporaries. The authors of the works evaluated the activity of Washington in the Pacific Ocean differently, who marked achievements and failures of the American presidents and they gave their advice according the strategy of the USA policy in Eastern Asia.

Key words: USA, published sources, press, memoirs, report, China, Japan.

Стаття надійшла до редколегії
16 жовтня 2015 р.